

ÜLKEMİZDEKİ KORUNAN DOĞAL ALANLARDA YÖNETİM ZONLARININ OLUŞTURULMASI

Atila GÜL¹ Halil ÖZGÜNER¹

¹ Yrd. Doç. Dr., SDÜ Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Kampus, 32260- ISPARTA
atilagul@orman.sdu.edu.tr

ÖZET

Ülkemizde korunan doğal alanlara yüklenen misyon ve işlevler oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu tür alanlarda mevcut doğal, kültürel ve görsel kaynak değerlerinin rasyonel kullanımının sağlanması ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir şekilde ulaştırabilmesi için yönetim planları kapsamında alanda zonlama çalışmalarının yapılması önemlidir. Bu çalışmada ülkemiz koşullarında korunan doğal alanlarda yönetim zonlarının nasıl oluşturulması gerektiği konusunda öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Korunan Doğal Alanlar, Yönetim Planı, Zonlama

ABSTRACT

Functions of, and expectations from protected natural areas in Turkey are varied. In order to manage such areas in a sustainable way to balance the needs of people and nature, zoning should be considered in management plans. This study provides suggestions on how zoning should be included in management plans in Turkey.

Keywords: Protected Natural Areas, Management Plans, Zoning

GİRİŞ

Günümüzde koruma amaçlı ayrılan doğal alanların amaç ve işlevleri çeşitlilik arz etmektedir. Bilimsel araştırmaların yapılması, genetik çeşitliliğin ve türlerin saklanması, çevresel koşullarının iyileştirilmesi, özel öneme sahip doğal ve kültürel değerlerin zararlı etkilerden korunması, turizm ve rekreasyonel kullanım imkanı sağlama, eğitim, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve kültürel, geleneksel, simgesel kalıntıların sürdürülmesi bunlardan başlıcalarıdır. IUCN (1985)'e göre doğa koruma alanları 6 kategoride sınıflandırılmıştır, bunlar; (1a) Mutlak Doğa Rezervi (Sıkı Koruma Altındaki Doğa Koruma Alanı) (1b) Yabanıl Alan, (2) Milli Park, (3) Doğa Anıtı, (4) Habitat/Tür Koruma Alanı, (5) Deniz/Kara Peyzajı Koruma Alanları ve (6) Yönetimli Kaynak Koruma Alanı'dır.

Türkiye'de doğal alanların ve zengin biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlayan, 35 Milli Park, 17 Tabiat Parkı, 35 Tabiatı Koruma Alanı, 112 Tabiat Anıtı, 123 Yaban Hayatı Koruma ve Geliştirme Alanı, 9'u Ramsar Alanı olmak üzere 200 civarında Uluslararası öneme sahip sulak alan ve 700'ün üzerinde Doğal Sit Alanı bulunmaktadır (Gül, 2004).

Ülkemizde, orman rejimi içindeki alanlara, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ile Milli Park-Tabiat Parkı-Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanı şeklinde farklı koruma amaçlı statüler verilmiştir. Bu Yasa ile bu tür alanlarda, "Uzun Devreli Gelişme (Master) Planı" adı altında klasik planlama yöntemi uygulanmakla birlikte alanların planlama ve yönetiminde pek çok sorunla karşılaşılmaktadır. Bu sorunlardan birisi, kaynak değerlerini belirlenen amaç ve program çerçevesinde uygulanabilir yönetim zonlarının veya sınıflandırılmanın gerçekleştirilememesidir.

YÖNETİM ZONLAMASI

Yönetim zonlaması, alana ait doğal-kültürel ve görsel kaynak değerlerinin koruma ve kullanma amaçları doğrultusunda yapılacak yönetim, plan ve stratejilerin temelini ve çerçevesini oluşturan coğrafik tabanlı bir araçtır. Bir yerde korunması gereken tür veya yaşam alanlarının kesin sınırlarını ortaya koyan ve alanın kullanımı ile ilgili yaklaşımlara yardımcı olabilen karar verme analizi için gerekli bir işlemdir. Zonlar hassas, nadir ve nesli tehlikede olan türleri, kırılgan ve tehlikeye maruz kalabilecek ekosistemleri korumak için halkın kullanımının dışında tutulacak alanları ile rekreasyon ve turizm olanakları ile mirasın değerini anlamayı artıracak veya sağlayacak alanların belirlenmesini sağlar.

Zonlamanın amacı, koruma amaçlı ihtiyaçların yanı sıra ziyaretçilerin kullanımına veya yöre insanların ihtiyaçlarına yönelik olanakların temin edilmesi için alanları uygunlukları ve yeteneklerine göre sınıflandırmaktır. Zonlama sırasında aynı zamanda her bir alan için var olan alan kullanımı kararları da dikkate alınır. Ayrıca farklı sınıflandırılabilen alanların içinde özel alanların ayrılmasına da izin verir. Zonlamada, koruma amaçları ve önceliklerine bağlı olarak söz konusu alanların insan etkinlikleri veya kullanımına izin verilmesi alanın yüksek seviyede korunmasını imkan sağlar. Ayrıca yönetim planı amaç ve programlar çerçevesinde genel politika ve stratejiler, tasarım ve eylem planları için de önemli bir kılavuz görevi üstlenir. Eagles vd. (2002)'e göre zonlama, iki aşamayı gerektirir. Bunlardan birincisi, "tanımlayıcı" aşama olup önemli değerleri ve rekreasyonel imkanları tanımlar. Bu aşamada mevcut rekreasyonel imkan tipleri ve kaynak karakterlerinin envanteri yapılır. İkinci aşama ise korunan alanlarda hangi imkan ve değerlerin nerede sağlanacağına karar verildiği "ayırma" aşamasıdır.

UNESCO tarafından biyosfer rezervleri için alansal bir sınıflandırma (zonlama) yapılmıştır (Çolak, 2001). Bunlar; içersinde tür veya yaşam ortamlarının mutlak koruma altına alındığı "çekirdek zon" (core area), insan etkisinin çok sınırlı olduğu, alana zarar vermeyen araştırmaların ve uzun vadeli gözlemlerin yapıldığı, "tampon veya bakım-koruma zonu" (buffer zone) ve içinde araştırmaların, uzun vadeli gözlemlerin, doğaya zarar vermeyen yararlanmaların yapıldığı harmonik kültür peyzajına sahip "geleşme-geçiş zonu" (transition zone) dur. Bu zonda özellikle doğa alanının tipik peyzajına ve süreklilik prensibine uygun turizm de olmak üzere yararlanma söz konusudur. Bu tür alanlar halkın yaşama, işletmecilik ve rekreasyon alanı olarak ta nitelendirilebilir.

Jedicke (1994)'e göre koruma zonları içerisinde dıştan içeriye doğru bir çok etki söz konusu olup, yaşam ortamı ne kadar çok parçalanırsa çekirdek zon küçülüp kenar zonları artmaktadır. Dillenberg (1979; Çolak, 2001'den) ise ideal bir doğa koruma bölgesi modelini "çekirdek zon" (mutlak koruma alanı), "tampon zonu" (olumsuz çevre etkilerini azaltma amaçlı), "kenar zonu" (rekreasyon etkinliklerinin gerçekleştirme alanı) ve "filtre zonu" (yerleşim endüstri, trafik baskısını engellemek) şeklinde ifade etmektedir.

Ülkemizdeki değişik amaçlı korunan doğal alanlarda yönetim zonu, klasik zonlamanın (koruma, kullanma ve geçiş zonu) dışında uygulanabilir bir şekilde detaylandırılması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla her bir korunan alanın yönetim planları içinde kendi özellikleri çerçevesinde alt zonlarının oluşturulması büyük yarar sağlayacaktır. Böylece birim alandaki kaynak değerlerinin dengeli bir şekilde korunması ve kullanımı mümkün olabilecektir. Ülkemiz koşullarında yönetim zonlarının aşağıdaki şekilde detaylandırılması uygun olabilecektir.

KORUMA ZONU

Korunan alanlarda, doğal (bitkiler, yabani hayvanlar, jeomorfolojik şekiller, hidrojeolojik özellikler gibi), kültürel (tarihi, arkeolojik, etnografik, mitolojik v.b) ve görsel kaynak miras değerlerinin özellikle korunması için ayrılan alanlardır. Koruma alt zonlarının amaç ve özelliklerine göre farklı şekilde değerlendirilmesi söz konusu alanlardır. Koruma zonunda farklı amaçlara hizmet verebilecek alt zonlar şu şekilde olabilir;

Biyolojik Çeşitlilik Koruma Alt Zonu: Öncelikli olarak bu tür alanlarda, biyolojik çeşitliliğin (tür çeşitliliği, genetik çeşitlilik, yaşam alanları çeşitliliği ve ekolojik olaylar çeşitliliği) korunması birincil amaçtır. Özellikle insan etkisinin söz konusu olmadığı, tamamen koruma altına alınabilecek çekirdek alanlardır. Her türlü kullanıma kapalı olabilecek bu alanlarda sadece bilimsel araştırmalara izin verilebilir. Miras değerlerinin özelliklerine göre belirli büyüklükteki yaşam ortamı veya obje ölçeğinde olabilir. Korunacak her bir tür ve yaşam alanlarının öncelikleri IUCN tarafından belirlenen 5 koruma kategorisi (ölmüş, tehlike altında bulunanlar, hassas, ender ve yetersiz araştırılmış türler) içinde belirlenebilir (Çolak, 2001). Mace ve Lande (1991)'e göre ise türler kritik, tehlike altında bulunanlar ve hassas türler şeklinde de zonlara ayrılabilir. Bu zonun genişliği veya alan büyüklüğü korunacak kaynak değerinin önceliklerine ve ekosistem tipine göre değişebilecektir. Tür koruma zonlarının oluşturulmasında minimum populasyon büyüklüğü yanında genetik etkilerde dikkate alınır. Örneğin tür ölçeğinde 1m² den 1 milyon hektara kadar alan büyüklüğü gerekebilecektir. Bu nedenle bilimsel çalışmalarla öncelikli korunacak tür ve yaşam ortamlarının alan büyüklüklerinin belirlenmesi, tampon (geçiş) zonu ile kullanım şekli ve yoğunluğu üzerinde belirleyici rol oynayacaktır.

Toprak-Su Koruma ve Restorasyon Alt Zonu: Bu zon özellikle erozyon, heyelan, çığ gibi tehlike altında bulunan alanların ıslahı, iyileştirilmesi veya yeniden bitkilendirilmesi, su kaynaklarının miktarının ve kalitesinin artırılması, sulak alanların korunması gibi farklı amaçlara yönelik ayrılmış alanlardır. Bu alanlarda gerektiğinde insan müdahalesi ile gerekli tedbirler alınabilir ancak alan rekreasyonel kullanıma açılmaz.

Görsel Kaynak Koruma Alt Zonu: Özellikle ulaşım ağı içinde yaya veya araçla ulaşımın olduğu yerdeki mevcut görsel peyzajın korunması veya istenilen görsel kaliteyi elde etmeye yönelik doğal yapıyı bozmayacak veya olumsuz etkilemeyecek şekilde insan müdahalesini ve mekansal düzenlemeleri içeren alanlardır. Bu alanlarda bazı rekreasyonel tesis ve etkinliklere (manzara noktaları, dinlenme alanları, bisiklet ve yürüyüş yolları gibi) yer verilebilir ve böylece sınırlı ölçüde rekreasyonel amaçlara hizmet verebilir.

Tarihi- Arkeolojik ve Geleneksel Alanları Koruma Alt Zonu: Alan içindeki özellikle kültürel miras değerlerinin korunmasını amaçlayan zondur. Bu zonda alanın geliştirilmesine yönelik restorasyon çalışmaları gerçekleştirilebilir. Ayrıca miras değerlerini göstermeye ve tanıtmaya yönelik olarak ziyarete de açılabilir. Bu yüzden bu zonda sınırlı düzeyde rekreasyonel tesis ve etkinliklere yer verilebilir.

KULLANIM veya GELİŞME ZONU

Rekreasyonel etkinliklere ve kullanımlara açık alanları kapsayan bu zonda ziyaretçilerin gününbirlik ve konaklama ihtiyaçlarını karşılamaya ve alanın yönetim, bakım ve onarımına yönelik tesislere izin verilir. Bu zon ayrıca korunan alanın özelliğine göre, yöre halkının ekonomik, sosyal ve kültürel yönden gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla, doğa koruma amaçları ile uyumlu kontrollü tarımsal etkinlikler, hayvancılık ve yerleşim gibi farklı amaçların dikkate alınabileceği zondur. Gelişme zonunda, korunacak alanın özelliklerine ve amaçlarına göre rekreasyon, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve yerleşim gibi alt zonlar oluşturulması mümkündür.

Kullanım veya gelişme zonunda temel ilke, alana ait mevcut kaynak değerlerinin korunmasını ve devamlılığını sağlamak ve alanın kaynak değerlerine minimum olumsuz etkiyi temin edecek şekilde kullanıma açarak gelişmeye imkan vermektir. Örneğin rekreasyonel tesis ve etkinliklerin gerçekleştirilmesinde ziyaretçi taşıma kapasitesinin bilinmesi ve izlenmesi, alan içindeki yöre insanların geçimlerini sürdürebilecek organik tarım etkinlikleri, arıcılık, koza üretimi, balık veya yaban hayvanı yetiştiriciliği gibi farklı seçeneklere izin verilmesi gibi.

SINIRLANDIRILMIŞ GEÇİŞ ZONU

Koruma zonu içinde korunacak obje/alanın koruma özelliğine göre alanda kullanımdan etkilenmeyecek şekilde geçiş bölgesinin oluşturulmasıdır. Başka bir deyişle, koruma zonundaki doğal ve kültürel kaynakların, kullanımından kaynaklanan tesir ve etkilere karşı korumak amacıyla tesis edilir. Aynı şekilde rekreasyonel kaynakların ve ziyaretçilerin, alan dışından olumsuz yönde etkilenmelerini önlemek amacıyla da tesis edilebilir. Bu zonda daha çok bilimsel- eğitsel araştırmalara, sınırlı rekreasyonel kullanımlara veya ekoturizm etkinliklerine yer verilebilir. Bazı durumlarda alanın özelliğine göre bu zon gerekmez.

SONUÇ

Korunan doğal alanların mevcut doğal, kültürel ve görsel kaynak değerlerinin rasyonel kullanımının sağlanması ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir şekilde ulaştırabilmesi için bütüncül, katılımcı ve uygulanabilir "yönetim planları"nın yapılması zorunludur. Bir alanın yönetim planı, toplumun sosyal, ekonomik, ekolojik ve politik yapısı içinde değerlendirilmesi gereken ve alanın tüm değerleriyle stratejik ilke, prensip ve organizasyonunu ortaya koyarak alanın halihazırdaki ve gelecekteki koruma ve kullanımına yönelik planlama, tasarım ve uygulama kararlarını içeren temel ve bütüncül bir yaklaşımdır. Zonlama, sürdürülebilir yönetim planlaması için önemli bileşenlerinden birisidir. Özellikle alan kullanımları arasında ve alan kullanımı ile doğal-kültürel ve estetik kaynak değerleri arasında birbirlerini izole edecek veya

bütünleştirecek bir çalışma olup (Bell, 2001) özellikle tasarım ve uygulamada önemli bir kılavuz görevi üstlenecektir.

Korunan alanların, mevcut kaynak değerlerine ve kendine özgü koşullarına göre, farklı alt zonların oluşturulması tasarım çalışmalarına ve yönetime büyük yarar sağlayacak, farklı alt zonlar birim alanda birbirinin üzerine çakıştırılarak amaca en uygun alanlar ortaya çıkartılabilecektir. Mekansal analiz ve uygulamalar için zonlamanın söz konusu birim alanları en fazla 1 ha (100mx100m) veya daha küçük boyutlarda olmalıdır. Birim alanların koruma amaçları göz önünde tutularak kullanıma izin verilip verilemeyeceğine ve bunun sınırlarının ne olacağına karar verilmelidir. Eğer birim alanda koruma ile kullanım bir arada olacaksa bunlar mutlaka birbiriyle tutarlı olmak zorundadır.

Oluşturulacak yönetim zonları içinde kullanıma yönelik özellikle her bir rekreasyonel tesis ve etkinlik için tasarım çalışmaları yapılarak, ziyaretçi kapasitelerin de öncelikle belirlenmesi gerekir. Bu çalışmada önerilen zonlamanın korunan doğal alanlarda uygulanması halinde bu tür alanların mevcut doğal, kültürel ve görsel kaynak değerlerinin rasyonel kullanımı ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir şekilde ulaştırılmasında olumlu katkılar sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

- Bell, S. 2001. Landscape Pattern, Perception and Visualisation in the Visual Management of Forests, Landscape and Urban Planning, 54: 201-211.
- Çolak, A. H. 2001. Ormanda Doğa Koruma (Kavramlar-Prensipier-Stratejiler-Önlemler) Milli Parklar ve Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü s:86.
- Eagles, P.F.J., McCool S.F. and Haynes, C.D. 2002. Sustainable Tourism in Protected Areas. Guidelines for Planning and Management. Best Practice Protected Area Guidelines Series No: 8, IUCN-The World Conservation Union, p:98.
- Gül, A., 2004. Korunan Doğal Alanlarda Peyzaj Planlama Esasları. SDÜ FBE Peyzaj Mimarlığı ABD Yüksek Lisans Ders Notları (Basılmamış).
- IUCN, 1985. United Nations List of National Parks and Protected Areas. Gland.
- Mace, G.M., Lande, R. 1991. Assessing Extinction Threats. Towards a Revaluation of IUCN Threatened Species Categories. Conservation Biology 5.